

ЛИНГВИСТИЧНИ АСПЕКТИ НА ОБРАЗОВАНИЕТО

LINGUISTIC ASPECTS OF EDUCATION

УЧИЛИЩНАТА УСПЕВАЕМОСТ НА СЕЛСКИТЕ РОМСКИ ДЕЦА
В УСЛОВИЯ НА БИЛИНГВИЗЪМ
Христо Кючуков¹, Оксана Ушакова²

SCHOOL PERFORMANCE OF RURAL ROMA CHILDREN
IN A BILINGUAL ENVIRONMENT
Hristo Kyuchukov, Oksana Ushakova

Abstract: *This article presents the results of a study conducted among Roma children from Bulgaria living in rural areas. A total of 80 children participated in it (1st-grade students $n = 40$ /20 Roma and 20 Bulgarian/, and 4th-grade students $n = 40$ /20 Roma and 20 Bulgarian/). It was carried out at the end of the school year. The Roma children constituted the experimental group, and the Bulgarian ones the control group. The results showed that, at the end of the 1st grade, Roma children have not gained the minimum knowledge required, and 4th-grade students have acquired partial knowledge of the Bulgarian language. In conclusion, the authors suggest changes to the curricula, textbooks and teaching methodology in order to make Bulgarian language education successful for all students, including Roma children living in rural areas.*

Keywords: *Bulgarian language; bilingualism; Roma children; school performance; rural areas.*

ВЪВЕДЕНИЕ

Първият автор на статията, като студент по „Начална училищна педагогика“ в България, през 80-те години на миналия век, за изпита по дисциплината „Методика на обучението по български език“, предимно се е готвел от учебника на Т. Г. Рамзаева и М. Р. Лвов (1979) „Методика на обучението по рускому език в началних класоох“. Тогава все още в България, методиката на обучението по български език в началните класове е в зародиш. Родноезиковото обучение в България е значително повлияно от руската педагогическа, методическа и езиковедска школа. Между български

¹ Христо Кючуков – академик на МАНПО, професор дпн в Силезийския университет, Катовице, Полша.

² Оксана Ушакова – академик на МАНПО, Русия, професор, дпн в Московския педагогически държавен университет, Москва, Русия.

гарските и руските учени десетилетия наред съществуваха тесни професионални и приятелски връзки. В това число не прави изключение и Тамара Григориевна Рамзаева, която имаше колегиални връзки с проф. Стойка Здравкова от Софийския университет - доаен на родноезиковото обучение в началните класове в България. Осъзнато или неосъзнато последователите на Стойка Здравкова – студенти, аспиранти/докторанти стават проводници на идеите на Рамзаева, респективно на Здравкова, за езиковото обучение в началните класове.

Отбелязването на 95 юбилей от рождението на Тамара Рамзаева от Санктпетербургския университет е добър повод да се преосмисли и направи равносметка на родноезиковото обучение в началните класове и в България. Но преди това бихме искали да направим кратък обзор на идеите на Рамзаева за езиковото обучение в началното училище. Всъщност в основата на методиката, която създава Рамзаева съвместно с Лвов, са залегнали идеите на авторката от двете ѝ дисертации. През 1958 г. Т. Г. Рамзаева защитава дисертация за научната степен на „кандидат педагогическите науки“ на тема: „Усвояване от по-младите ученици на синтактични отношения в предлозни конструкции“, а през 1975 г. - дисертация за научната степен „доктор на педагогическите науки“ на тема: „Връзката на лексиката, словообразуването и граматиката като методическа основа на обучението по руски език на по-младите ученици“. За Рамзаева (2006: 31-40) родноезиковото обучение не просто получава образование от учениците в началните класове. То се основава на принципи, които имат за цел по-цялостно развитие на личността на детето. А те са следните:

Първи принцип. Интегрирано (цялостно, взаимосвързано) обучение по руски (роден) език на речева основа, развитие на речта и личностното развитие на ученика като езикова личност.

Втори принцип. Комуникативно-деятелен принцип на обучение по руски език.

Трети принцип. Системно-концентричен принцип на структуриране на курса по руски език.

Четвърти принцип. Функционално-семантичен принцип.

Пети принцип. Личностно ориентираното обучение като ключов принцип на начално езиково образование.

Шести принцип. Ориентацията на авторските учебници „руски език“ (I–IV клас) е да развият системните знания, независимостта и интереса на учениците към творческите занимания.

Всички тези принципи в една или друга степен са интегрирани и в идеите на Ст. Здравкова (2001) за началното огромяване по български език като роден, за децата на етническите българи и в идеите на Хр. Кючуков (2004), за децата на етническите малцинства в България, за да бъдат огромятени на български език като официален език на страната.

В България ромското население живее предимно в покрайнините на големите градове и в малки села. Те са напълно сегрегирани. Повечето селски училища се посещават само от ромски деца и условията в тези училища не са добри. Много често материалната база е бедна, учителският състав не е квалифициран и в повечето случаи учителите, които работят в тези училища, методически не са подготвени да работят с деца билингви, няма квалифицирани „училищни медиатори“, които да подпомагат образователния процес, няма учители по ромски език, които да преподават ромски като майчин език. В повечето случаи няма и допълнителни компенсаторни програми по български език или извънкласни дейности, подпомагащи усвояването на българския език.

Голяма част от ромските деца не посещават детска градина. Поради тази причина тяхната устна свързана реч на български не е развита. За езиковото обучение в предучилищна възраст има разработени методика и помагала от М. Терзиева (2020), а в Русия в това направление са известни изследванията и публикациите на О. Ушакова (2014).

МЕТОДОЛОГИЯ

Настоящата статия има за задача да даде отговор на въпроса: „Каква е училищната успеваемост по български език, на учениците роми в България, които живеят на село и които са билингви?“ Известно е, че ромските деца по-трудно усвояват българския език и причините за това са малко изследвани в съвременните условия.

За да отговорим на този въпрос, изследваме ученици от I и от IV клас от училищата в Североизточна България: в с. Калипетрово – 40 ученици роми (Експериментална група) и в гр. Дулово

– 40 ученици етнически българи (Контролна група). Изследваните деца са общо 80 – по 20 деца в експериментална и контролна група за всеки клас. Тестването се извършва от учителя на класа в училище в края на учебната година. На тестването на децата присъства и първият автор на статията.

На учениците от първи клас са дадени следните задачи:

1. зад. Пространствено ориентиране.
2. зад. Моторика.
3. зад. Математически знания.
4. зад. Разпознаване на буквите от българската азбука.

На учениците от 4. клас са дадени следните задачи:

1. зад. Проверка на думи с обезвучаване на звучен съгласен в крайна позиция.
2. зад. Постановяне на пропуснати “малки думи” в изречението.
3. зад. Попълване на изпуснати малки и главни букви в думи.
4. зад. Съставяне на съобщително, въпросително и подбудително изречение.
5. зад. Подреждане на думи в изречение.

Получените резултати са анализирани с t-критерия на Стюдънт. Наблюдават се стойностите на t compute и t critical при $p = 0.001$ за разкриване на статистически значими разлики между двете групи.

И двете изследвани групи деца се обучават по една и съща методика и по едни и същи учебници. За ромските деца не са предвидени допълнителни занимания по български език. Ромските деца от с. Калипетрово са с майчин ромски език, и българският език се явава втори за тях.

РЕЗУЛТАТИ

А. Изследване с учениците от 1. клас

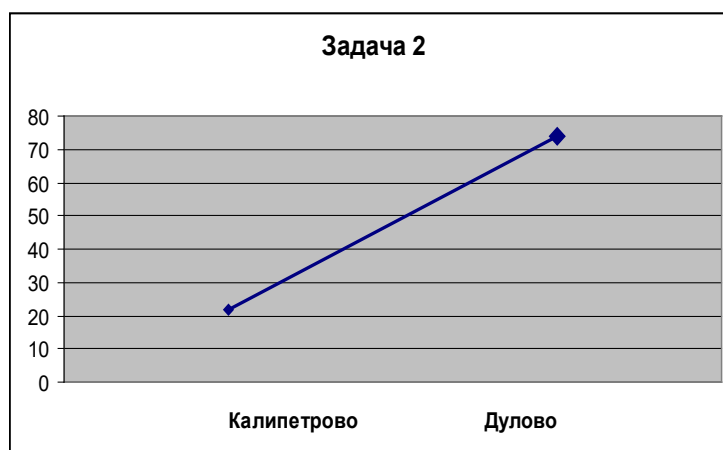
Първа задача, която се дава на децата от двете групи е свързана с ориентацията им в околната среда. Там има въпроси като *Къде грее слънцето?*, *Къде плуват рибите?* и т.н. (общо осем на брой въпроси). Получените резултати са дадени на Фиг. 1.

Фиг. 1. Пространствено ориентиране

Както се вижда, българските деца са с по-добри резултати от ромските деца при изпълнението на тази задача, т.е. те имат по-добро пространствено ориентиране. Получените резултати са статистически значими при t compute 8.66, t critical 3.34 при $p = 0.001$.

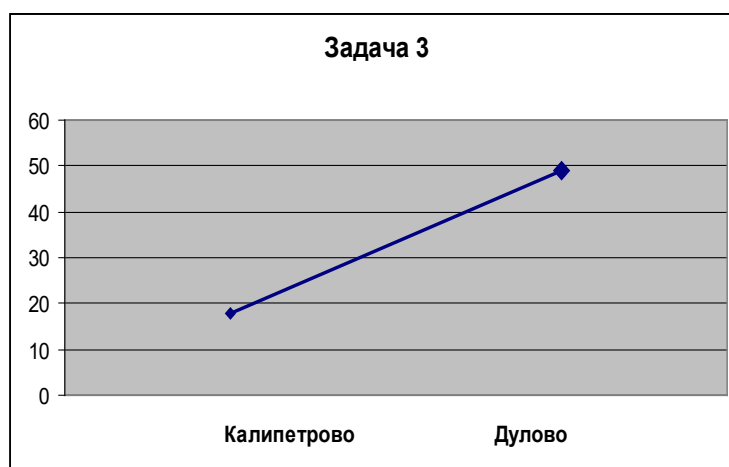
Задача 2 е свързана със степента на развитост на моториката и на децата се дава задачата да очертаят и оцветят балони. Всички инструкции и обяснения са дадени на български език. Получените резултати са дадени в следващата Фиг. 2.

Фиг. 2. Моторика

Както се вижда от Фиг. 2, децата на етническите българи отново са с по-добри резултати при изпълнението на тази задача. Разликите между експерименталната група (деца роми) и контролната група (деца българи) са статистически значими при t compute 12.70 и t critical 2.60 при $p = 0.001$. Децата роми все още в края на първи клас нямат добре развита моторика и когато оцветяват балоните излизат извън контурите на балона.

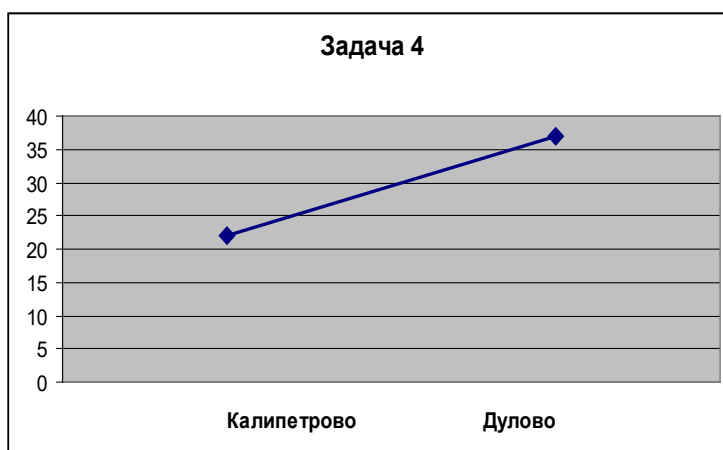
Задача 3 е свързана с математическите знания на децата – подчертаване и оцветяване на три цифри дадени в един ред от 1 до 10. Получените резултати са дадени в следващата Фиг. 3.

Фиг. 3. Математически знания

И тук, като при предната задача инструкциите са дадени на български език. И както се вижда от резултатите, отново децата етнически българи са с по-добри резултати от ромските деца. Ромските деца не са успели да научат цифрите от 1 до 10 до края на първи клас и не са успели да оцветят назованата цифра. Разликите между експерименталната и контролната група са статистически значими: t compute 5.56; t critical 2.60 при $p = 0.001$.

Последната задача е свързана с разпознаване на букви от българската азбука и ограждането им в кръгче. Получените резултати са представени в следващата Фиг. 4.

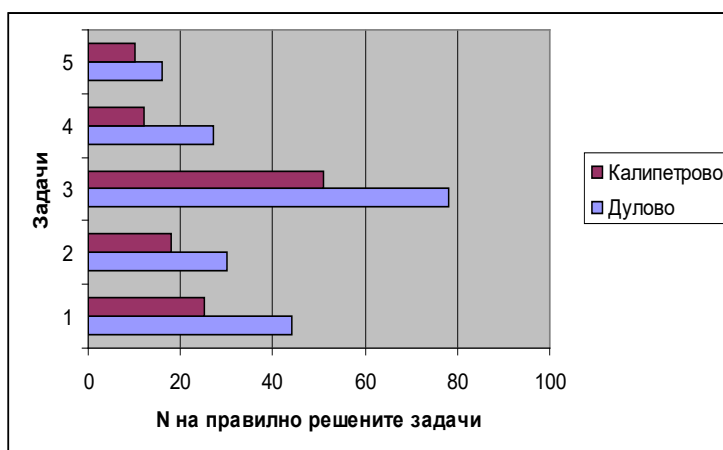
Фиг. 4. Разпознаване на букви от българската азбука

Както се вижда от фигура 4, ромските деца отново не са на нивото на българските деца. Разликите между ромските и българските деца са статистически значими в полза на българските деца: $t_{compute} 4.16$; $t_{critical} 2.64$ при $p = 0.001$. Това означава, че до края на учебната година ромските деца не са усвоили българската азбука, т.е. те не са ограмотени.

Резултатите от четирите тестови задачи с учениците първокласници показват, че ромските ученици значително изостават в усвояването на българския език. Тестовите задачи не са изпълнени, защото голяма част от ромските деца не са усвоили добре българския език, поради което и не разбират инструкциите, които им се дават и не могат да се справят със задачите.

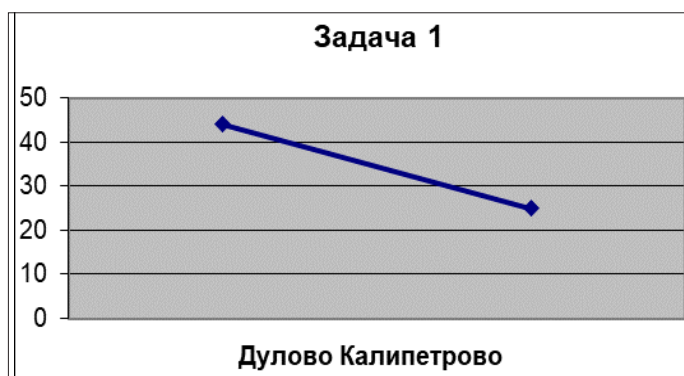
Б. Изследване с учениците от 4. клас

Нека да разгледаме резултатите на учениците от 4 клас. Фиг. 5 показва как изпълняват учениците всички задачи като цяло. Както се вижда от фигурата учениците от Дулово, които са етнически българи (контролна група), изпълняват задачите по-добре от ромчетата, които формират експериментална група.

Фиг. 5. Общ брой правилно решени задачи от тестването с учениците от 4. клас

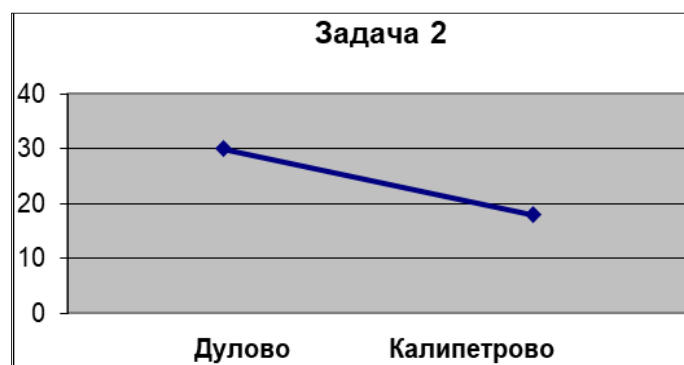
При задача 1 на учениците четвъртокласници им се дават определени съществителни и прилагателни имена, които са в единствено число и те трябва да ги превърнат в множествено число и да ги запишат. Поучените резултати са дадени във Фиг. 6.

Фиг. 6. Проверка на думи с обеззвучаване на звучен съгласен в крайна позиция

При тази задача от учениците се изисква съществителни и прилагателни имена, дадени в единствено число, да бъдат превърнати в множествено и техните форми да бъдат записани. Както се вижда от фигура 6, отново българчетата се справят по-добре от ромчетата. Разликите между двете групи са статистически значими при: $t_{compute}$ 3.01; $t_{critical}$ 2.60 при $p = 0.001$. Българчетата четвъртокласници са научили по-добре формите на множествено число на съществителните и прилагателните от българския език, в сравнение с ромчетата.

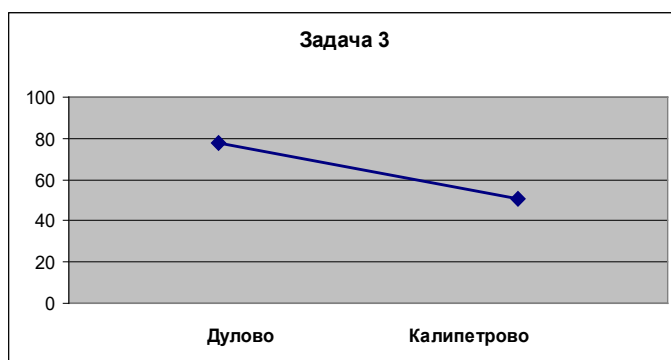
Втора задача, която е дадена на четвъртокласниците е свързана с поставяне на пропуснати предлози в изречения на български език. Получените резултати от изпълнението на тази задача са дадени в следващата Фиг. 7.

Фиг. 7. Поставяне на пропуснати „малки думи“ в изречението

При изпълнението на тази задача се вижда, че отново българчетата са по-добри но разликите между експерименталната и контролната група не са статистически значими: $t_{compute}$ 1.99 ; $t_{critical}$ 2.60 при $p = 0.001$. При изпълнението на тази задача ромските ученици показват малък прогрес. Една част от тях правилно поставят предлозите в пропуснатите изречения.

Следващата задача 3 е свързана с попълване на изпуснати малки и големи букви в думи. Думите са съществителни собствени и съществителни нарицателни имена, прилагателни имена и глаголи. Получените резултати са дадени в следващата Фиг. 8.

Фиг. 8. Попълване на изпуснати малки и главни букви в думи

Както се вижда от фигура 8, контролната група от ученици етнически българи изпълнява по-добре тази задача от експерименталната група на ромчетата и разликите между двете групи са статистически значими: t compute 3.89 ; t critical 3.34 при $p = 0.001$. Тук децата попълват пропуснати малки и главни букви в различни класове думи, но както се вижда от резултатите ромчетата четвъртокласници още не са усвоили тези правила в писането на български.

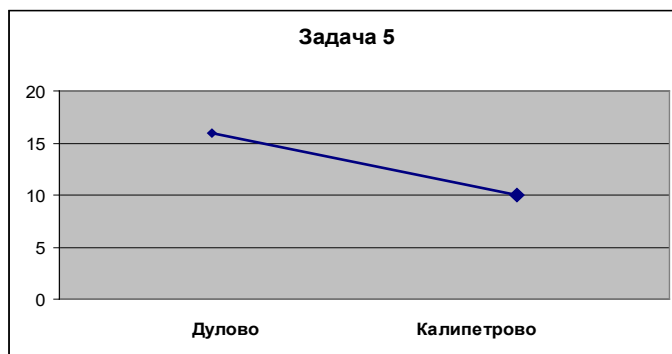
Следващата задача се състои в съставяне на съобщително, въпросително и подбудително изречение. Получените резултати са представени в следващата Фиг. 9.

Фиг. 9. Съставяне на съобщително, въпросително и подбудително изречение

Както се вижда от Фиг. 9, българчетата отново се справят по-добре с тази задача от ромчетата, но при изпълнението на тази задача няма статистически значими разлики между двете групи: t compute 2.71; t critical 3.34 при $p = 0.00$. Това показва, че ромчетата са успели да научат различните видове изречения и могат да съставят такива.

Последната 5 задача която се дава на четвъртокласниците е да съставят изречение с определен брой думи. Думите са общо 7 на брой. Как учениците изпълняват тази задача е показано в следващата Фиг. 10.

Фиг. 10. Подреждане на думи в изречения

Резултатите от изпълнението на тази задача показват, че между двете групи няма статистически значими разлики. И двете групи деца могат еднакво добре да се справят с тази задача и разликите са статистически незначими: $t_{\text{compute}} 1.44$; $t_{\text{critical}} 2.60$ при $p = 0.01$.

При ромските ученици четвъртокласници се вижда, че има малък напредък, но той е много малък и в сравнение с българските деца, ромските деца са все още с много нисък обем от знания, които са необходими да бъдат усвоени от децата, завършващи 4. клас. Само при две от задачите ромите деца показват успех: правилно попълват пропуснатите предлози в изреченията и могат да съставят съобщителни, въпросителни и подбудителни изречения.

ДИСКУСИЯ

Както се вижда от резултатите, получени от тестването, ромчетата имат по-ниски резултати от българчетата и навсякъде тези разлики са статистически значими (в края на първи клас), а в края на четвърти клас са усвоени много ограничени знания от българския език. Може би съществен фактор, влияещ за усвояването на българския език се явява и населеното място, където живеят и се учат деца. Селото като място, в което живеят децата роми не дава възможности за естествена комуникация на български език. От друга страна децата роми в началните класове са мотивирани да посещават училище и в началните класове обикновено няма отпадащи ученици. Тогава въпросът, който остава открит е: „Защо ромските деца имат проблеми с усвояването на българския език?“ Отговор на този въпрос се опитахме да намерим от учителите, работещи с ромските деца. С учителите проведохме изследване във фокус-групи. Там дискутирахме предимствата и недостатъците в работата с ромските деца. Ето и част от мненията на учителите:

А. Предимства

„... наблюдава се една страхотна любов в очите им към нас самите. Тия деца докато ни срещнат, когато са големи, и те и самите им семейства ни уважават. Аз не съм имала ученик от ромски произход, който до ден днешен да ме срещне и да не ме поздрави, да не ми каже нещо“;

„Винаги, когато идвам сутрин на работа намирам на бюрото си рисунка на едно дете. И това именно е ромче“;

„Тази любов, която гори в очите, особено ако влезете в стаята да видите имам една Елвира, очите ѝ са едни такива големи, просто с очите говори“.

Б. Недостатъци

„Неудовлетвореност изпитвам понякога, когато не виждам адекватно отношение от страна на децата“

„Полагам неимоверни усилия и в крайна сметка виждам, че всичко е хвърлено на вятъра“.

„Има трудности в общуването между ученик-учител“.

И все пак, къде е проблемът? Отговор на този въпрос намираме в педагогическата и психологическата литература свързана с обучението по природо-математическите дисциплини в прогимназиалните и гимназиалните класове в бившия Съветски съюз през 80-те год. на XX в. в мето-

диката на В. Ф. Шаталов (1979) за хуманизация на образованието. Един от важните принципи на хуманизацията на образованието е **достъпността на знанията**. Главно условие на достъпността на новите знания е тяхното разбиране. Важно условие за достъпността на преподавания материал е наличието на минимум знания у учениците, на базата на които се разкрива тяхното съдържание. Ключ към разбирането на новия материал се явява личният опит на учениците и разбирането на новия учебен материал се осъществява чрез връзката му с базисите знания на учениците и съществена роля в този процес играе паметта. Колкото по-добре е разбрано дадено учебно съдържание толкова по-лесно и за по-дълъг период от време се помни то.

Всичко това налага преосмисляне на съществуващата съвременна методика на обучението, където хуманизацията на образованието явно не намира място.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Какво е необходимо да се направи, за да бъде успешен учебният процес с ромските деца, живеещи на село? Българската образователна система на този етап не взема под внимание, наличието на такъв контингент ученици от ромски произход, които изпитват затруднения при усвояването на българския език по настоящата учебна програма и с настоящите учебници. Съвременната образователна система не предлага алтернативни програми, учебници и помагала, методи на преподаване, предназначени за деца с различен майчин език от българския в началното училище. Ако се върнем на принципите на езиковото обучение в началните класове, предложени от Рамзаева (2006), успешното оgramотяване и усвояване на езика от всички деца в началното училище предполага спазването на принципа на *интегрирано (цялостно, взаимосвързано) обучение по език*, ориентирано към *личността на ученика*, който се явява ключов принцип на началното езиково образование. С други думи казано, за да бъде успешно училищното образование на селските ромски деца в България е необходима промяна в учебните програми и планове, промени в учебниците и в методиката на обучението по български език, за деца живеещи в специфични условия и имащи български като втори език, превръщането на процеса на езиково обучение в интересен и занимателен процес, в който детето не „изучава“ сложните граматически категории, а играе с езика, твори на него, играе театър, създава песни, все неща близки до неговата култура и личностни особености и по такъв начин „естествено“ научава езика.

ЛИТЕРАТУРА

Здравкова, Ст. (2001). *Обучение в начална грамотност. Методическо ръководство*. Пловдив: Макрос. // **Zdravkova, St. (2001).** *Obuchenie v nachalna gramotnost. Metodicheskoto rakovodstvo*. Plovdiv: Makros.

Кючуков, Хр. (2004). *Методика на обучението по български език в началните класове в условия на билингвизъм*. София: Просвета. // **Kyuchukov, Hr. (2004).** *Metodika na obuchenieto po balgarski ezik v nachalnite klasove v uslovia na bilingvizam*. Sofia: Prosveta.

Рамзаева, Т. Г. (2006). Лингвометодические принципы авторских учебников „Русский язык“ для современной начальной школы. *Начальная школа, № 5*, с. 31-40. // **Ramzaeva, T. G. (2006).** *Lingvometodicheskie printsiipy avtorskih uchebnikov «Russkiy yazyk» dlya sovremennoy nachalnoy shkoly. Nachalnaya shkola, № 5*, s. 31-40.

Рамзаева, Т. Г. и Львов, М. Р. (1979). *Методика обучения русскому языку в начальных классах*. Москва: Просвещение. // **Ramzaeva, T. G. i Lvov, M. R. (1979).** *Metodika obucheniya russkomu yazyku v nachalnykh klassakh*. Moskva: Prosveshchenie.

Терзиева, М. (2020). *Проблеми на родноезиковото обучение в детската градина*. Бургас: Либра Скорп. // **Terzieva, M. (2020).** *Problemi na rodnoezikovoto obuchenie v detskata gradina*. Burgas: Libra Skorp.

Ушакова, О. С. (2014). *Закономерности овладения родным языком: развитие языковых и коммуникативных способностей в дошкольном детстве*. Москва: ТЦ Сфера. // **Ushakova, O. S. (2014)** *Zakonoternosti ovladeniya rodnyim yazykom: razvitie yazykovykh i kommunikativnykh sposobnostey v doshkolynom detstve*. Moskva: TTs Sfera.

Шаталов, В. Ф. (1979). *Куда и как исчезли тройки*. Москва: Педагогика. // **Shatalov, V. F. (1979).** *Kuda i kak ischezli troyki*. Moskva: Pedagogika.